

оба не знают, в какие миры. Дух Святой творит «Schweigende Schlösser» «молчаливые дворцы» (дворцы, полные молчания), т.к. там, где «и хвост черта», и «благие свечи» – нет звуков. И тогда душа возвышается над действительностью, чтобы погрузиться в собственное «я», уже «преосуществленное», обьятое «новым счастьем» познания.

Аллегория «Mein Schlips sitzt schräge» «Мой галстук сдвинут» идентифицируется с тем, что поэт **знает** о работе – помощи Всемирного Духа, не прекращающейся и днем. Это не совпадает с общепринятым убеждением, что днем с человеком ничего не происходит под влиянием Верховных Сил.

Проанализируем стихотворение Гессе «Kranken-Nacht», написанное в 1941 г. и стихотворение Волошина «Заклинание», написанное в 1929 г.

Все звуки, которые слышал Гессе, все картины, которые дарили Боги, все люди, в глаза которых он всматривался – все оживает в бессонной ночи (schlaflosen Nacht). И все часы любви и торжества Духа стали видимыми образами, которые ведут поэта по пути к Богу. Молчание – «не приторно», а наполнено радостью. Затем все исчезает, оставляя глубокую тишину (tiefe Stille) и в плоть доверительно возвращаются боли, которые поэт уже называет («знакомыми попутчиками») «vertraute Gefährten». И в глазах поэта после пережитого и увиденного в странствии и «встречах» еще долго – необычный блеск и сияние «Gefunkel».

У Волошина последовательно перечисляются этапы работы «ночного «Я», что правит нашим телом». «Все органы твои работают исправно: Ход **вечности** отсчитывает сердце ... Нервы отчетливы, выносливы и чутки...».

Выводы:

1. Оба поэта – «избранные», все годы ощущающие с момента «Рождения в Духе», ночами, с периодичностью, ведомой лишь Верховным Силам, изменения плоти и сознания: от нестерпимой огненной боли, холода до благостных процессов для достижения в ночи биения сердца в ином ритме – ритме Вселенной.

2. Непозволение раскрывать таинства этого преосуществления, расширения сознания полностью, поэтому у Гессе и Волошина – «зашифрованность» в похожие образы и аллегории.

3. В начале пути тема одиночества, затем: «мы» и на земле, и с братьями из далеких миров.

4. Наконец, достигаемая возможность странствий по Вселенной, следовательно, знания о Мироздании.

Источники и литература

1. Hesse H. Die Gedichte. – Frankfurt / Main: insel taschenbuchverlag, 2001. – 848 с.
2. Волошин М. Стихотворения и поэмы. – Санкт-Петербург: Наука, 1995. – 702 с.

Приходна Н.С.

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ МОДЕЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ РОМАНУ О. Гончара „Собор”

Проблема художнього мовлення є однією з актуальних проблем філологічної науки. Необхідно будувати вивчення образних засобів літератури на власне лінгвістичному ґрунті тому, що будівельним матеріалом літератури є мова. „Посилення інтересу науковців до проблем лінгвістики тексту зумовлює необхідність розгляду питань, пов'язаних з функціями і текстотворчими можливостями фразеологічних одиниць у художніх текстах” [6, с. 1].

Олесь Терентійович Гончар – відомий письменник і громадський діяч. Його високо гуманістичні твори вражають глибиною і масштабністю мислення. Письменника турбує не тільки доля рідної України, а і доля всього людства. Любов Олесь Гончара до українського слова дивує і захоплює, змушує замислюватися над ним, кличе всіх небайдужих боротися за нього. Недаремно письменника називали совістю нації, бо саме совість таких людей береже та збагачує рідну мову. „Цвіт народного слова й подих доби поєдналися в його творчості. Це мова глибоко народна і разом з тим дуже сучасна. Найдавніші шари української лексики і найновіші слова епохи НТР взаємодіють у ній” [3, с. 57]. Отже, поєднання різностильових елементів, їх контрастне зіткнення є характерною ознакою індивідуального стилю О. Гончара. Твори Олесь Гончара, зокрема роман “Собор”, надзвичайно цікаві в лінгвістичному плані, завдяки багатству мови письменника і використанню найрізноманітніших мовних засобів, у тому числі фразеологічних одиниць.

Функціонуванню ФО у текстах різних стилів присвячені роботи Л. Г. Авксентьева, М. П. Коломійця, А. П. Супрун, В. Д. Ужченка, Т. В. Цимбалюк та інших вчених. Мова і стиль художніх творів О. Гончара були предметом дослідження в працях М. І. Братан, В. М. Галич, І. С. Гнатюк, С. І. Головашука, М. Т. Демського, Г. М. Колесника, Ю. Ф. Прадіда, Н. М. Сологуб, О. А. Стінова та ін. Проблеми використання О. Гончаром фразеологічних засобів мови розглядалися у дослідженнях Л. Ф. Щербачук.

Актуальність нашого дослідження визначається потребою подальшого вивчення функціональних можливостей фразеологізмів у художніх текстах, а також необхідності структурно-граматичного аналізу ФО роману О. Т. Гончара “Собор”.

Мета дослідження полягає в описі структурно-граматичних особливостей фразеологізмів у романі О. Гончара “Собор”.

Структурно-граматичні типи фразеологізмів української мови вивчені недостатньо. Як зазначає Л. Г. Авксентьев, „бракує спеціальних монографічних досліджень, а ті праці, в яких питання структури характеризується, не охоплюють усіх сторін багатого і своєрідного фразеологічного матеріалу. Крім того, при аналізі структури фразеологізмів авторами неоднаково визначається сам предмет дослідження і подаються різ-

ні характеристики фразеологічного матеріалу” [1, с. 97]. Аналіз структури фразеологічного матеріалу показав, що за своєю будовою фразеологічні одиниці, які вилучені з роману “Собор”, можна поділити на такі групи:

1. ФО, структурою яких є “прикметник” і “іменник”. У цих конструкціях граматично панівним виступає іменник, а прикметник залежним, перебуваючи в препозиції (зафіксовано 17 фразеологізмів): *повна чаша, медові слова, козирний туз, ясна річ, легкий хліб, солом’яна вдова, заяча душа та ін.*

ФО такого типу кодифіковані фразеологічним словником української мови та вживаються автором у творі в традиційній формі та значенні.

Пор.: **ясна річ.** Безумовно, безсумнівно [ФСУМ, с. 739]. *Якщо в такий час повертається з інституту Микола Баглай, студент металургійного, то він, ясна річ, зупиниться на майдані і за звичкою послухає собор, його мовчання* (с. 6).

Козирний туз. Те, чим можна похвалитися, завдяки чому можна показати себе з найкращого боку [ФСУМ, с. 384]. *Лекції про любов – це його козирний туз. Читає – закачаєшся* (с. 259).

Медові слова (розмови, речі). Облесливі обіцяння [ФСУМ, с. 827]. *Медові слова полилися на адресу Ягорової скромності, пообіцяно було, що відтепер на заводських вечорах у президіях сидітиме як живий учасник* (с. 138). До ФО моделі “прикметник + іменник” примикають фразеологізми, будовою яких є сполучення іменника із займенником чи числівником :

Одним махом. 1. Відразу, тут же; 2. За короткий час, дуже швидко; 3. Не зволікаючи, негайно, зараз же [ФСУМ, с. 480]. *А що то? – запитала вона і, одним махом зірвала з таблиці плакат* (с. 980).

2. ФО, структурою яких є “іменник + прийменник + іменник”. За значенням і синтаксичним функціонуванням ці фразеологічні одиниці належать до іменних фразеологізмів (зафіксовано 22 ФО): *карти в руки, душа в душу, день і ніч, раз у раз, рильце в пушку, світ за очі, час від часу тощо.*

Пор.: **Карти в руки.** Хтось досвідчений, має можливість показати свою вдачу, свої знання, уміння [ФСУМ, с. 365]. *Ти ж влада, – солонів рибінспектор. – Тобі й карти в руки* (с. 80).

Час від часу. Через певні інтервали, іноді, інколи [ФСУМ, с. 944]. *Крізь темряву планів у бік собору час від часу сваривсь, нахвалявсь* (с. 184).

Світ за очі. 1. Не вибираючи шляху, куди завгодно; 2. Невідомо куди [ФСУМ, с. 784–785]. *Вибрав був, та таку, що й року разом не прожили, як вона віддала перевагу іншій кандидатурі – майнула світ за очі з естрадним співаком заїжджим* (с. 61).

3. ФО, структурою яких є “прийменник + прикметник + іменник”. Лексико-граматичне значення фразеологізмів цієї моделі за своїм функціонуванням співвідноситься із прислівниками. “Цю групу ФО можна доповнити фразеологізмами, у структурі яких замість прикметника вживаються займенники або числівники” [1, с. 102]. Зафіксовано 12 ФО: *швидкий на кулак, на свій лад, на один копил, у три скоки, на кожному кроці, на холостому ході, на власні (свої) очі та ін.*

На власні (свої) очі. Безпосередньо, особисто, в дійсності, сам [ФСУМ, с. 597]. *І що був ти сучасником бюрократичних рептилій, земноводних плазунів кар’єризму, браконьєрів усяких, на власні очі бачив їх* (с. 192).

На холостому ході. Без потрібних, необхідних результатів, без бажаних наслідків [ФСУМ, с. 933]. *Щоб коли вже працювати, то не на холостому ході* (с. 202).

У три скоки. Дуже швидко, ментально, умить [ФСУМ, с. 819]. *“Зажди”, – а сам уже в три скоки в розчахнуті двері* (с. 266–267).

4. ФО, структурою яких є “дієслово + іменник з прийменником або без нього”. Стрижневим у цих ФО виступає дієслівний компонент. Постійного розташування порядку компонентів не спостерігається. Окремі дієслова-компоненти допускають заміну. Зафіксовано 64 ФО: *язика тренувати, стати на заводі, зникнути з горизонту, іти /іти військово, пропускати / пропустити повз вуха, ламати голову, намили ти шию, нагострювати (насторожити, нашорошити) вуха, сліду не лишилося (не зосталося), сон не бере / не взяв, душа болить, кривити (покривити) душею, не мати душі, і т. ін.*

Кривити / покривити душею. Бути нещирим, лицемірним [ФСУМ, с. 396]. *Одержуй, що є! Душею кривити не стану* (с. 22).

Не мати душі. Бути безпорадним, недобррозичливим, жорстоким [ФСУМ, с.477]. *Душі в тебе нема, – презирливо скривився на це Федір-прокатник* (с. 99).

Сон не бере / не взяв. Кому-небудь не спиться [ФСУМ, с. 843]. *Тієї ночі сон його довго не брав* (с.186).

Обливати (обкидати) брудом (багном, болотом, грязюю). Несправедливо звинувачувати когось у чомусь; обмовляти; неславити [ФСУМ, с. 568]. Не обливатимуть брудом такі, як ваша ротата супружниця! (с. 43). *До клубу не показуйся – виклене, обкидає багном привселюдно* (с. 49).

5. ФО, структуру яких становить одне повнозначне слово (прийменниково-відмінкові конструкції). “Ця група фразеологічних одиниць становить собою своєрідний розряд стійких виразів, які мають цілісне значення, хоч за структурою вони мають одне повнозначне слово, поєднане із службовими словами” [1, с. 106]. Зафіксовано 116 ФО: *до смаку, без сорому, по душах, з серцем, по закону, по коліна, на совість, з часом, з вулиці, з вітерцем, у гурті, на коні, крізь зуби, з нальоту, до пари, не гріх, не указ, під мухою, в моді, у натурі, на віку, на плечах, на око та ін.*

Пор.: **Для душі.** Для задоволення власних духовних запитів, потреб [ФСУМ, с.285]. *Яка тут воля, яка широчінь для душі!* (с. 48).

На умі. У думках, у помислах чийх [ФСУМ, с. 914]. *Тільки й на умі танці та комфорт...* (с. 72).

У натурі. У справжньому вигляді, в дійсності [ФСУМ, с. 537]. *Фільтри ваші – поки що на папері, а в*

натурі – курява... (с. 235).

Не секрет. Відомо всім [ФСУМ, с. 791]. –*Ні, думки мої іншого характеру. – Якого ж саме, коли не секрет* (с. 9).

З нальоту. 1. Не зупиняючись, з розгону; 2. Дуже швидко, без труднощів, ускладнень [ФСУМ, с. 529]. *До них з нальоту приєдналась і Наталка* (с. 163).

Ні слова. Нічого не сказати, не промовити [ФСУМ, с. 826]. ...*Хоч при запросинах про несправність не було ні слова* (с. 161).

6. ФО, що становлять собою конструкції з підрядними сполучниками. “Своєрідною рисою цієї групи ФО є те, що стрижневим, тобто організуючим словом для них виступає сполучник, з якого вони починаються” [1, с. 107–108]. Ці моделі ФО можуть бути організовані за допомогою допустового сполучника хоч або порівняльних сполучників як, мов, ніби і под. Зафіксовано 21 ФО: *хоч греблю гати, як димом зійшло, як (мов, ніби) із землі вирости, хоч землю їж, як мокре горить, як сич, як чорт, хоч до рани прикладай* тощо.

Як (мов, ніби) сич. 1. Дуже, надзвичайно; 2. Невеселий, похмурий [ФСУМ, с. 807]. *Тільки зустрілися і вже понадувалися, як сичі* (с. 203).

Хоч землю їж. Уживається для підкреслення чієї–небудь непоступливості, упертості [ФСУМ, с. 357]. *Хоч кричи, хоч проси, хоч землю отут їж* (с. 203).

Як грім серед ясного неба. Несподівано, раптово, зненацька [ФСУМ, с. 198]. *Громом серед ясного неба пролунала для Миколи ця звістка* (с. 223).

7. ФО, структурно організовані за моделями речення. Зафіксовано 14 фразеологічних одиниць. ФО цієї групи можуть утворюватися за моделями, структура яких відповідає двоскладному чи односкладному реченням: *сорока на хвості принесла, ще й вус не пробився, мало квасу пив*. Сюди також належать і вигуківі стійкі вирази, що становлять здебільшого емоційно–оцінне значення і виступають у ролі слів–речень або входять до складу якогось речення: *Тільки через мій труп! Ой леле! Чорт його бери! Хай йому грець!*

Сорока на хвості принесла. Кому–небудь стало відомо про щось [ФСУМ, с. 843]. *По Веселій, мов сорока на хвості розносить щоразу, яка цього вечора там юшка заварювалась, яку рибу Ягор потребував і які клалось приправи* (с. 64).

Ще й вус не пробився. Хтось дуже молодий, недосвідчений [ФСУМ, с. 140]. *У ремісничні та ФЗУ Заплянка тепер інших послала, тих у кого ще й вус не пробився...* (с. 16).

Чорт (біс) [його (вас)] бери / візьми. 1. Уживається для вираження незадоволення ким–, чим–небудь; обурення з приводу чогось; 2. Уживається для вираження задоволення, захоплення ким–, чим–небудь [ФСУМ, с. 952]. *І цей прапор він таки розгорнув, чорт візьми* (с.188).

[Тільки] через мій труп! Уживається для вираження категоричного протесту з боку когось проти чієї–небудь небажаних, неприємних дій, вчинків [ФСУМ, с. 900–901]. *Як вона погрожує лягти на порозі собору і – “тільки через мій труп!..”* (с. 102).

Отже, відбір ФО та вмале використання закладених у них виражальних можливостей є одним із визначальних складників індивідуального стилю Олеся Гончара. Такі фразеологізми кодифіковані фразеологічним словником української мови і вживаються письменником у традиційній формі та значенні. Вони допомагають письменникові правильно відобразити різні явища, дати характеристику дійових осіб, посилити емоційність і експресивність висловлювання. Приклади переконують, що в романі Олеся Гончара “Собор” найбільш численними є применниково–відмінкові моделі ФО. Незначну кількість складають ФО, структурою яких є приєменник + іменник + іменник та організовані за моделлю речення. Фразеологічні одиниці надають художньому мовленню виразності, природності, динамічності.

Джерела та література

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. 2–е вид., доп. і перероб. – Харків: Вища шк., 1988. – 137 с.
2. Гончар О. Т. Собор: Роман. – К.: Дніпро, 1989. – 270 с.
3. Жулинський М. Олесь Гончар: творчість як доля // УМЛШ. – 1991. – №11. – С. 55–61.
4. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика дослідження). – К. і Сімферополь, 1997. – 252 с.
5. Фразеологічний словник української мови у 2 кн. / Уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1999. – 984 с.
6. Щербачук Л. Ф. Загальномова та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів Олеся Гончара): Автореф. дис. к. філол. н. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.